

Toelichting bij de gebruikte "Istrische" modi

De melodieën en harmonieën van deze liederen berusten voor een belangrijk deel op de wel als "Istrisch" (*) aangeduide toonladder of modus, in het eerste lied b.v. beginnend op a, gevolgd door bes-c-des-es-f-g en weer a, in digitaal kortschrift weer te geven als "1212222", waarbij 1 staat voor een halve- en 2 voor een hele-toonschrede (zie ook de notenvoorbeelden op de volgende bladzijde).

De klassieke majeure- (of "Ionische") toonladder (b.v. c-d-e-f-g-a-b-c) kan op deze wijze weergegeven worden met de cijferreeks "2212221", de melodisch-stijgende mineurtoonladder (b.v. c-d-es-f-g-a-b-c) met "2122221", en van de oude kerktoonaarden b.v. de phrygische (e-f-g-a-b-c-d-e) met "1222122". Net zoals de kerktoon- aarden (historisch onjuist, maar in de praktijk wel handig) afgeleid kunnen worden van de majeure-toonladder door de begintoon steeds één toon op te schuiven, kan de Istrische toonladder van de melodisch-stijgende mineur-toonladder afgeleid worden door te beginnen op de 7e (= lei)-toon.

De Istrische toonladder heeft een aantal interessante eigenschappen, o.a. het ontbreken van een reine kwart en -kwint, waardoor b.v. tonica-, dominant- en sub-dominant hun traditionele betekenis verliezen. Het klassieke dominant-septiemakkoord (in het eerste lied b.v.: a-c-es-f) kan daardoor als "quasi-tonica" optreden, evenals het als "majeur/mineur"-akkoord overkomende a-c-des.

Net als de klassieke majeure/mineur- en kerktoonaarden is de Istrische toonladder gebaseerd op 2 halve- en 5 hele-toonsafstanden, maar de halve-toonsafstanden zijn, vergeleken met de majeure-toonladder, bij de Istrische toonladder dichtbij elkaar in het begin gelegen (121), waardoor de rest van de toonladder (2222) uitsluitend uit hele tonen bestaat. Dit geeft de toonladder een speciale klankkleur, waarin b.v. de overmatige drieklank laddereigen is. Door deze en andere eigenschappen is het in de loop van de eeuwen tot in groot raffinement uitgewerkte, op de gelijkzwevende stemming berustende harmonische systeem niet in die vorm op de Istrische toonladder toepasbaar. Er moest dus een nieuwe "logica" gevonden worden die ook zonder veel technische voorkennis voor uitvoerder en toehoorder goed invoelbaar diende te zijn.

Het omschreven toonsysteem is in dit werk niet uitsluitend, en zeker niet dogmatisch, toegepast: hooguit driekwart van de geschreven noten past direkt in dit systeem. Dit is vooral het geval in de vocale partijen, omdat een modus van 7 tonen in een oktaaf met gebruikmaking van normale hele- en halve-toonsafstanden (dus geen microtonen, of op Oostere systemen gebaseerde toonsafstanden) in de West-Europese praktijk meestal beter zingbaar is dan chromatische of atonale notenreeksen; piano en blaasinstrumenten kunnen daar door hun bouw doorgaans beter mee overweg, en dit soort (nuttige) verwarring stichtende notenreeksen zijn dan ook vooral in de instrumentele partijen te vinden.

In de twaalf op muziek gezette gedichten zijn alle 12 mogelijke transposities elk één maal gebruikt; zij zijn in de notenvoorbeelden op de volgende bladzijde samengevat. De transposities zijn met Romeinse cijfers aangeduid, de nummers van de bijbehorende liederen met gewone cijfers.

(*) De term "Istrisch" is ingevoerd door de Kroatische componist en ethnomusicoloog Ivan Matetic Ronjgov (1880-1960) om een aantal karakteristieken vast te leggen van de Istrische volksmuziek; de notatie m.b.v. het gelijkzwevende toonsysteem geeft de bedoelde werkelijke toonsafstanden slechts globaal weer.